

O'rta Osiyoda qadimgi davlatlarning tashkil topishi: Qadimgi Qang.

Turdiyev Sanjar Sobir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

+998940554804

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rta Osiyo hududidagi eng qadimgi davlatlarning tashkil topishi, bu davlatlarning chegaralari, davlatlarning rivojlanishidagi va inqirozga yuz tutishidagi asosiy sabablar, shuningdek mamlakatimiz hududida joylashgan qadimiy shaharlar va ularning joylashishgan o'rinlari, O'rta Osiyo hududida tashkil topgan qadimiy davlatlar haqda ma'lumotlarning qadimiy qo'lyozma va manbalarda yoritilishi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, Qadimgi Qang davlatiga alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo, Qadimgi Xorazm, Baqtriya, xshatra, satrap, ellinlashtirish, Yunon-Baqtriya, Yaksart, parkan, Davan, Qang'.

Abstract: In this article, the formation of the oldest states in Central Asia, the borders of these states, the main reasons for the state's development and crisis, as well as the ancient cities located in the territory of our country and their locations, the ancient states formed in Central Asia. Information about the coverage of information in ancient manuscripts and sources is presented. Also, the Ancient Kang state was mentioned separately.

Key words: Central Asia, Ancient Khorezm, Bactria, xshatra, satrap, Hellenization, Greco-Bactria, Yaksart, parkan, Davan, Kang'.

Аннотация: В данной статье рассмотрены становление древнейших государств Центральной Азии, границы этих государств, основные причины развития и кризиса государств, а также древние города, расположенные на территории нашей страны и места их расположения, Образовавшиеся в Средней Азии древние государства Представлены сведения об освещении сведений в древних рукописях и источниках. Также отдельно упоминалось Древнее государство Кан.

Ключевые слова: Средняя Азия, Древний Хорезм, Бактрия, хшатра, сатрап, эллинизация, Греко-Бактрия, Яксарт, паркан, Даван, Канг.

Davlatning tarixiy ildizlari u qanday sharoitlarda paydo bo'lganligini, qanday rivojlanganligini va zamonaviy voqeilikda qanday mazmun kasb etganini bilmasdan turib sivilizatsiya hodisasi sifatida davlatni ilmiy tushinish mumkin emas. Butun dunyoda bo'lgan singari O'rta Osiyoda ham davlatchilik abadiy mavjud bo'lgan emas, balki insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida paydo bo'ldi. Antropologiyaning eng yangi ma'lumotlariga ko'ra faqat zamonaviy kromanyon odamning (homo sapiens yoki neotropning) tarixi qariyb 40 ming yilni tashkil etadi, insoniyat tarixidagi ilk davlat tuzilmalari esa bundan qariyb 5 ming yil oldin, bizning eramizgacha to'rtinchi va beshinchi ming yillik chegarasida paydo bo'lgan. Binobarin – davlatchilik insoniyatning nisbatan yaqin vaqtlardagi ixtirosidir.

Miloddan avvalgi 1-ming yillik boshlarida ajdodlarimiz temirni qayta ishlashni o'rganib oldilar. Demak, har qanday taraqqiyotning turtkisi bo'lib kelgan mehnat mehnat qurollarining takomillashishi uchun keng yo'l ochilgan. Bu esa o'z navbatida inson faoliyatining kengayishi va jadallashiga sabab bo'lgan. Mazkur hol jamiyatning barcha sohalari: siyosiy, ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, xalqaro munosabatlarda tegishli sifat o'zgarishlariga turtki bo'lgan bosh omillardan biri hisoblanadi. Miloddan avvalgi 1-ming yillikning birinchi yarmiga xos yana bir jihat bor. U ham bo'lsa, ushbu ming yillikning VIII-VII asrlarda shahar madaniyatining yanada taraqqiy topib borishi bilan bog'liq. Masalan, eng so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, Samarqand miloddan avvalgi VIII asrdayoq shahar qiyofasini va mazmunini olish yo'lga kirgan edi. Taxminan shu davrda yo'qir kechroq Xiva, Buxoro, Termiz, Hazorasp, Shahrisabz, (Kash, Kesh), Quva kabi shaharlar ham asos topa boshlagan. Mazkur jarayonning biz uchun ahamiyati shundaki, shaharlar tarixi bu ma'muriy-boshqaruv, ya'ni davlatchilik tarixi hamdir. Ikkinchi mehnat taqsimotining paydo bo'lishi. Hozirgi O'zbekiston hududidagi ilk davlat birlashmalari Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlaridir. Qadimgi Xorazm – mil.avv. 1–mingyillikning 8–6 asrlarida tashkil topgan. Bu davlat Xorazmdan tashqarida bo'lgan yerlarni birlashtirgan. Qadimgi Xorazm markazlaridan biri Ko'zaliqir shahri bo'lgan. U qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan. Uning dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lgan aholisi turli xil uy – qo'rg'onlarda va qishloqlarda yashaganlar. Qadimgi Xorazmda hunarmandchilik, binokorlik va savdo sotiq yuksak darajada rivojlangan.

Baqtriya – hududi hozirgi Surxondaryo viloyati, janubiy Tojikiston va Shimoliy Afg'oniston. Bu davlat ham mil.avv. VIII-VI asrlarda tashkil topgan. Baqtriyaning tarkibiga aynan Baqtriyadan tashqari Marg'iyona va So'g'diyona ham kirgan.

Shuning uchun u qadimgi bir–biriga qarindosh boʻlgan elatlarning davlat birlashmasi deyilgan. Bu davlatning aholisi asosan dehqonchilik, chorvachilik va savdo bilan shugʻullangan. Baqtriyaning shahar xarobalariga Qiliztepa, Uzunqir, Bandixon va boshqalar kirgan. Mil.av. 530 yilda Eron ahamoniylaridan boʻlgan Kir II massagetlarga qarshi hujum qiladi. U malika Toʻmaris bilan toʻqnashadi va undan yengiladi. Undan soʻng yana Eron ahamoniylaridan boʻlgan Doro I mil.av.519 yilda saklarga qarshi hujum qiladi va uning ham yurishi muvaffaqiyatsiz tugaydi. Lekin ahamoniylar ayrim bosib olingan mamlakatlarni alohida viloyat – satrapliklarga boʻlib boshqaradilar. Satrap forscha “xshatra” yaʼni “viloyat” degan maʼnoni anglatadi. Markaziy Osiyoning bosib olingan viloyatlari uch satraplikka boʻlinadi. Mil.av. V–IV asrlarda Markaziy Osiyo hududida dastlabki ahamoniylar tanga pullari tarqalgan. Mil.av.329 yilda Makedoniyalik Iskandar Markaziy Osiyoga hujum qiladi. Greklarga qarshi Spitamen mardonovar kurashgan. Aleksandr Makedonskiy Markaziy Osiyoning koʻplab joylarini bosib oldi va 12ta shahar qurdirgan. U bu yerda 3 yil hukmroklik qilgan. Uning vafotidan soʻng Markaziy Osiyo yerlarida Salavkiylar davlati tashkil topgan. Shu davrlardan boshlab ellinistik madaniyat tarkib topgan. Ellinlashtirish – Sharqqa yunon madaniyatining yoyilishi jarayoni, aralash madaniyatning – yunon va mahalliy sharq madaniyatining tashkil topish jarayoni.

Mil.av. III asr oʻrtalarida, yaʼni 250 yilda Baqtriya va Parfiya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi va Yunon–Baqtriya deb ataladi. Uning hukmdorlari greklar boʻlib, birinchishohi Diodot boʻlgan. Parfiyada esa hokimiyat Mitridat I qoʻliga oʻtgan. Mitridat I Margʻiyonani bosib olgan, uning tarixi koʻproq Arshakiylar davri bilan bogʻliq. Bu vaqtda Soʻgʻdiyona ham Baqtriya tarkibidan ajralib chiqadi. Yunon–Baqtriya davlati 120 yil yashaydi. Fargʻona vodiysining qadimda salavkiylar davlati tarkibida boʻlganligi haqida ham hech qanday maʼlumot yoʻq. Bundan chiqadiki, Fargʻona qadimgi davrda ahamoniylar va yunonlar hukmronligi davrida siyosiy erkini oʻz qoʻlida saqlab qola olgan. Yunon manbalarida salavkiylarning lashkarboshisi Demodam miloddan avvalgi 280 yilda Yaksart (Sirdaryo)dan oʻtib, yunon xudosi Appolon shaniga altar (mehrob) (olovxona) oʻrnatdi, degan xabardan boʻlak hech narsani qoldirmagan. Bundan tashqari, antik tarixchilar Yunon Baqtriya podshohlaridan biri Sharqiy Turkistonga Fargʻona orqali bir marta qoʻshin tortib borganligini qayd qilish bilan cheklanadi. Bu fikr mulohazalar asosida xulosa qiladigan boʻlsak qadimgi Fargʻona davlati — Davan miloddan avvalgi II asrda emas, balki ancha ilgariroq, taxminan IV yoki III asrlardayoq tarix sahnasida

bo'lganligi ma'lum bo'ladi. U paytda bu davlat Parkan deb atalgan. Davan nomi esa xitoyliklar tomonidan berilgan nomdir. Ba'zi bir xitoy yozma manbalarining guvohlik berishicha, miloddan avvalgi II–I asrlarda Davan aholisi ko'p, dehqonchilik va hunarmandchilik xo'jaliklari yuksak darajada rivojlangan, shaharlarga boy va kuchli qo'shinga ega bo'lgan mamlakat edi. Miloddan avvalgi II–I asrlarda Davanda dehqonchilik madaniyati va yilqichilik yuksak darajada rivojlangan. Chjan Syan bu davrda hammasi bo'lib 70 ta obod shahar bo'lganligini, unda bir necha yuz ming aholi yashaganligini yozadi. Xitoy sayyohi va elchisi Chjan Syanning Davan davlatining harbiy qudrati haqidagi ma'lumotlari ham e'tiborlidir. Bu davlat 60 ming qo'shinga ega bo'lgan. Piyoda askarlar oddiy qurollar bilan qurollangan, o'tliq qo'shinning harbiy mahoratda tengi bo'lmagan. Davan suvoriylarining chopar ot ustida turib orqaga qayrilib kamondan uzgan o'qlari har qanday dushmani ham dog'da qoldirgan. Vodiyning hatto ayollari ham kamondan o'q uzish va mohirlikda erkaklardan qolishmagan. Qadimgi Davan davlatini milodning dastlabki yuz yilliklari davomida mahalliy aslzodalar sulolasi boshqargan. Buni Xitoy manbalari tasdiqlaydi. Bu manbalarda ko'rsatilishicha, qadimgi Farg'onani 419 yilgacha bir sulola vakillari uzluksiz idora qilganlar. O'rta Osiyo hududlarida eftaliylar davlati qaror topgach, qadimgi Farg'ona davlati ham o'z mustaqilligini yo'qotib, ana shu eftaliylar davlati tarkibiga kirgan edi O'rta Osiyoning yana bir qadimgi davlatlaridan biri bo'lgan Qang' davlati haqidagi ma'lumotlar Xitoy tarixchisi Sima Zyan tomonidan qoldirilgan. Uning ma'lumotlariga qaraganda miloddan avvalgi II asrning so'nggi choragida O'rta Osiyoda bo'lgan bir Xitoy elchisi va sayyohining so'zlariga asoslanib, bu yerda aholisi yuechjiga o'xshash Qang'yuy nomli katta ko'chmanchilar davlati bo'lganligini xabar qiladi. «Avesto» va «Maxabxorat»da ham sak (shak)lar, toharlar va qang'arlar yashagan Qang' davlati haqida eslatib o'tiladi. Xitoy manbalarida qang'arlarda davlat bo'lganligi to'g'risidagi ma'lumotlar miloddan avvalgi III asr oxiri va II asr boshlariga to'g'ri keladi. Tarixchi olim Karim Shoniyozovning fikricha: «Qang' davlati solnomalarda aytilgan davrdan ancha oldinroq mavjud bo'lgan. So'zsiz Qang' davlati O'rta Osiyoga bosib kelgan makedoniyalik Aleksandr qo'shinlari bilan yunon makedoniyaliklardan tashkil topgan salavkiylar sulolasi (miloddan avvalgi 312–250 yillar) bilan uzluksiz ravishda olib borilgan kurashlar natijasida taxminan miloddan avvalgi III asr boshida vujudga kelgan». Qang' davlatining chegarasi manbalarda aniq ko'rsatilmagan. Lekin Karim Shoniyozovning ma'lumotlariga qaraganda qang'lilar sharqda Farg'ona vodiysi,

shimoli sharqda usunlar, shimoli g'arbda Sarisu daryosi va g'arbda Sirdaryoning o'rta oqimi bilan chegaradosh bo'lgan. Bu chegarada qang'arlarga qarashli bir necha viloyat va ularga tobe bo'lgan qabilalar joylashgan. Qang'arlar hukmron bo'lgan hududda miloddan avvalgi I va milodiy I–II asrlarda 120000 oila — 600000 kishi yashagan. Milodning 3 asriga kelib Eftalitlar tomonidan parchalanib ketadi. Qang' davlatining qariyb yetti asrlik tarixi ota bobo, avlod ajdodlarimiz qadim qadimdan biz haqli suratda faxrlansa arziydi gan tarixga, rivojlangan, qadimiy madaniyatga ega bo'lganliklarini yana bir marta isbotlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yurtimiz tarixida qadimgi davlatlarning tashkil topishi va rivojlanishi bevosita savdo aloqalariga bog'liq edi. Yurtimizda tashkil topgan yirik davlatlardan biri Qang edi. Uning shimoliy hududidan yirik savdo yo'li o'tgan bo'lib, bu yo'l Xitoyliklar bilan doimiy urush harakatlariga olib kelgan. Ammo, keyinchalik mamlakatlarning nafaqat savdo, balki diplomatik aloqalari rivojlanishiga ham sabab bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tarix ortga qaytmaydi. (tuplam) T. 2004
2. Sagdullaev A. Qadimgi O'zbekiston ilk yozma manbalarda. T. 1996.
3. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. T. Sharq. 2000
4. Karimov Sh., Shamsuddinov R. Vatan tarixi. Birinchi kitob. T., 2010. O'zbekiston tarixi. T.Universitet. 1999.
5. Sagdullaev A. va boshq. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. T., Akademiya, 2000
6. B. Ahmedov. O'zbekiston tarixi manbalari. Toshkent—"O'qituvchi" – 2001.
7. A. Sagdullayev. Qadimgi O'rta Osiyo tarixi. Toshkent—"Universitet" – 2004.
8. E.V.Rtveladze, A.X.Saidov. E.V.Abdullayev. Qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi: Davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. Toshkent " Adolat" -2001
9. Abdullayev .O'. O'rta Osiyoda qadimgi boshqaruv va ilk davlatchilik tarixshunosligi. –Toshkent: "Akademiya"-2009
10. Asqarov.A. O'zbek davlatchiligining ilk bosqichlarida qadimgi Farg'ona //Farg'ona kecha, bugun va kelajakda.-Farg'ona, 2003.
11. B.J.Eshov, A.A.Odilov. O'zbekiston tarixi 1-jild (Eng qadimgi davrdan XIX asr o'rtalarigacha) Toshkent-2014